

Teiktās dziesmas

2. ceturkšņa vēstkopa

2026. gada 19. jūnijs

LMI
LI LITERATŪRAIS,
POULĀRS
UN MĀKSLAS
INSTITŪTS

FLPP
FUNDAMENTĀLS UN
LĒGUMS
PROGRAMMA

Top teikto melodiju datubāze

Projekta muzikologiem pēdējie mēneši aizritēja, veidojot teikto melodiju nošu pierakstu datubāzi. Tā būs pieejama arī publiski, taču pagaidām vēl ir izstrādes procesā.

Datubāzes sākums bija Mārtiņa Boiko teikto dziesmu kartotēka – publicētajos krājumos identificētās teiktās melodijas, ko Boiko 80. gadu otrajā pusē un 90. gados izrakstīja ar roku un sakārtoja mapēs pa novadiem un vietām. Daļēji šī atlase jau ir pieejama Latviešu folkloras krātuves digitālajā arhīvā garamantas.lv, meklētājā ierakstot “teiktās dziesmas” un izvēloties cilni “Klasifikācija”. Šobrīd veidojam pilnīgāku datubāzes versiju.

VitolinsSource	Screenshot	JurjansSource	MelngailisSource	archivalSource	Identified (Ye Selector)	collector	dateSource	placeSource	placeSourcePast	Latitude	Longitude
V II, 1029, 3/9			Latviešu mūzikas folkloras materiāli, 2 Y			Emīlis Melngailis	00.02.1941	Zviegzdiņe		56.5736122127.68222237	
V II, 739, 286			Latviešu mūzikas folkloras materiāli, 2 Yes			Emīlis Melngailis		Zviegzdiņe		56.5736122127.68222237	
V I, 204, 105			Latviešu mūzikas folkloras materiāli, 2 Yes			Emīlis Melngailis		Zviegzdiņe		56.5736122127.68222237	
			Latviešu mūzikas folkloras materiāli, 2. sējums "Māliena" (1952)			Emīlis Melngailis		Sanktpēterburga		59.9342802.30.3350986	
V II, 1115, 406			Latviešu mūzikas folkloras materiāli, 2 Y			Emīlis Melngailis	12.04.1931	Vijāni		56.55279922.26.9253006	
V II, 478, 194			Latvju tautas mūzikas materiāli, 2. grāmata (1903)	Y		Andrejs Jurjāns		Mārtiņš Bucērs	Sauka	56.27750015.25.4794445	
V II, 811, 308			Latvju tautas mūzikas materiāli, 3. grāmata (1907)	Yes		Andrejs Jurjāns		Mārtiņš Bucērs	Sauka	56.27750015.25.4794445	
V I, 312, 146			Latvju tautas mūzikas materiāli, 2. grāmata (1903)	Yes		Andrejs Jurjāns		Sēlpils		56.52750015.25.61638832	
V I, 308, 145			Latvju tautas mūzikas materiāli, 2. grāmata (1903)	Yes		Andrejs Jurjāns		Sēlpils		56.52750015.25.61638832	
			Latvju tautas mūzikas materiāli, 2. grāmata (1903)			Andrejs Jurjāns		Sēlpils		56.52750015.25.61638832	
			Latvju tautas mūzikas materiāli, 3. grāmata (1907)			Andrejs Jurjāns		Sēlpils		56.52750015.25.61638832	
			Latviešu mūzikas folkloras materiāli, 3. sējums "Vidiena" (1953)			Emīlis Melngailis		1925 Ādmināni		56.52472305.25.79166603	
V III, 95, 336			Latviešu mūzikas folkloras materiāli, 3. sējums "Vidiena" (1953)			Emīlis Melngailis		1925 Ādmināni		56.52472305.25.79166603	
V II, 748, 288			Latviešu mūzikas folkloras materiāli, 3. sējums "Vidiena" (1953)	Yes		Emīlis Melngailis		1925 Ādmināni		56.52472305.25.79166603	
V I, 123, 231			Latvju tautas mūzikas materiāli, 2. grāmata (1903)	Yes		Andrejs Jurjāns		Marjāne Gubene	Kraukļi	57.00222397.26.31388855	
			Latvju tautas mūzikas materiāli, 2. grāmata (1903)	Yes		Andrejs Jurjāns		Kraukļi		57.00222397.26.31388855	

Publicētajos nošu krājumos esam identificējuši 1545 teiktās melodijas vai ko līdzīgu. Mūsu galvenie atklājumi ir šādi:

- 75% melodiju esam atraduši Jēkaba Vītoliņa sastādītajos “Latviešu tautas mūzikas” krājumos. Taču paliek diezgan liels skaits melodiju, kas Vītoliņa krājumos nav “nodublētas” un ir jāmeklē Jurjānu Andreja un Emīļa Melngaiļa grāmatās. Šis atklājums liek grozīt priekšstatu, ka Vītoliņa krājumos ir iekļauts “viss no Jurjāna un Melngaiļa”.
- Ap 40% melodiju pierakstu liecina par melodisko variēšanu. Mūsaprāt, tas ir liels avotu skaits! Atklājām arī, ka Melngaiļa rokrakstos ir vairāk variantu pierakstu nekā viņa grāmatās. Taču Vītoliņš melodijas ņēma nevis no Melngaiļa grāmatām, bet rokrakstiem, līdz ar to Vītoliņa grāmatās ir publicēti pilnīgāki variantu pieraksti.
- Identificējot teiktās dziesmas, visvairāk diskusiju mums bija par Latgales dienvidaustrumos pierakstītām melodijām. Pārliecinājāmies, ka šis reģions tradicionālās mūzikas ziņā ir bijusi “pilnīgi cita opera”. Tas, ka pat etnomuzikologiem ir jādiskutē, ko uzskatīt vai neuzskatīt par teikto dziesmu, liecina, ka vārdkopā ‘teiktās dziesmas’ patiesībā ietilpinām daudzveidīgu muzikālo materiālu ar dažādām lokālām īpatnībām, robežgadījumiem un “pelēko zonu”.
- Līdz šim nebijām atskārtuši, ka tik liela nozīme būs avotu salīdzināšanai. Šajā projektā balstāmies publicētajos avotos, taču to salīdzināšana savā starpā un ar rokrakstiem būs svarīgs nākotnes uzdevums.
- Pagaidām strādājam pie nošu pierakstu datubāzes, skaņu ierakstus atstājot vēlākam. Latviešu folkloras krātuves valču un lenšu ierakstos esam identificējuši ap 240 teikto dziesmu, taču maz apgūts atklājumu lauks ir jaunāki ieraksti kasetēs, VHS videolentēs un citos formātos, kas glabājas gan Latviešu folkloras krātuvē, gan tradarhivs.lv un citos institucionālos un privātos arhīvos.

Ieva Vīvere, projekta vadītāja

Pateicība

Tekstu korpusa tapšanā ļoti pateicamies mūsu čaklajām palīdzēm – praktikantēm no Latvijas Kultūras akadēmijas Sanitai Maskalānei un Valērijai Gusevai. Foto: Rīta Zara

Iesakām

Latviešu folkloras krātuves *YouTube* kanālā publicēti mērdzenietes **Ilzes Grundules** teikšanas [video ieraksti](#). Ilze Grundule dzimusi 1908. gadā, meitas uzvārdā – Zlydņa. Vēlāk dzīvojusi Praulienā. Viņas dziedāšanas stils var veidot pilnīgāku izpratni par to, kā varēja skanēt notīs robustāk pierakstītās Mērdzenes teiktās melodijas.

Paveiktais tekstu jomā

Kopš gada sākuma tautasdziesmu tekstu jomā norit cītīgs darbs pie jauna tekstu korpusa. To ceram pabeigt rudenī – 10 000 tautasdziesmu tekstu, kas būs piemēroti datormeklēšanai un algoritmiskai apstrādei. Tematiski korpus aptvers nodaļu “Dzeršanas posts ģimenē. Krogs” no akadēmiskā izdevuma [“Latviešu tautasdziesmas” 13. sējuma](#), jo šajā nodaļā ir augsts garu tekstu īpatsvars, kas vajadzīgi tekstu virknēšanas pētīšanai. Korpus iekļaus ne tikai publicētos tekstus, bet arī pielīdzinātos un saīsinātā pierakstā publicētos variantus pilnā tekstā ar metadatiem.

Šoreiz vēstīšu par darba pirmo posmu. Mūsdienu tehnoloģijas, tai skaitā mākslīgā intelekta izmantošana, atviegloja pirmo darba posmu. No elektroniski sagatavotā sējuma manuskripta ar algoritmu palīdzību, pirmkārt, tautasdziesmu teksti tika sakārtoti tabulā noteiktā struktūrā, identificējot pamatdziesmas, variācijas un versijas, kā arī pievienojot metadatus. Otrkārt, pilnā tekstā tika atjaunoti saīsināti publicētie tautasdziesmu varianti. Pārkāpjot iecerētā korpusa robežas, te izmantojām visa sējuma materiālu – nepilnus 55 000 tekstu, kas deva iespēju trenēt algoritmu uz lielāku sarežģītu gadījumu skaitu.

Šis darbs nesis arī pirmos secinājumus. Algoritmisku saīsinājumu izvēršanu izmanto dažādu elektronisko vārdnīcu, uzziņas materiālu veidošanā. Tomēr tikai daļēji varam izmantot šīs zināšanas tautasdziesmu pilnteksta izvēršanā, jo mūsu gadījumā saīsinājumi nav standartizēti, tiem piemīt gadījuma raksturs. Tādēļ izvēršanas pieredze tuvāka tai, ko analizē mūsdienu saziņas pētījumos – par saīsinājumiem īsziņās, *Whatsapp* un tamlīdzīgās saziņas platformās. Lietotāji tajās bieži izmanto tikai konkrētā kontekstā saprotamus saīsinājumus. Līdzīgi arī tautasdziesmu izvēršanā – dažkārt viens un tas pats burtu saīsinājums var apzīmēt pilnīgi ko citu. Piemēram, “M. m.” dažādu dziesmu tipos var atšifrēt gan kā “Maza mana līgaviņa”, gan arī “Mani mīļi audzināja”, gan vēl dažādos variantos. Skat. attēlu.

58 434

Brandavīnu, brandavīnu, –
Elle deg, elle deg!
Kad nedos brandavīnu,
Nodegs elle šovakar. V 635, 128
K=2, V=2

1. Brandavīna, brandavīna 3. Ja n. brandavīna 4. E. degs kūpēdama V 435, 276, L=1.
Z: 3. Ja nedosi 4. Lai deg e. švirkstēdama 302, 5346; 1. Brandavīna, brandavīna 3. Ka n. brandavīna 4. smirdēdama 459, 2065; 1. Brandavīna, brandavīna 3. Ja n. brandavīna 4. švirkstēdama 1552, 10025.
V: 1., 2.=2. Dod brandavīnu 3. Ja nedosi brandavīna 4. E. n. 556, 7108.

Izmantotie saīsinājumi tautasdziesmu variantu publikācijā akadēmiskajā izdevumā “Latviešu tautasdziesmas”

Saīsinājuma pieraksts ietver atšķirīgu vārdu, vārdformu lietojuma norādes, vietām mainītas vai vienādas rindas tautasdziesmu tekstos un, protams, dažādas iepriekšminēto elementu kombinācijas. Papildus sarežģītību uzdevumam rada tautasdziesmas vārdu kombinēšanās, ievērojot ritmu, proti, svarīga ir vārdu kārtība un to garums zilbēs.

Neskatoties uz sarežģīto uzdevumu, ar mākslīgā intelekta un algoritmu palīdzību vairāk kā 80% tekstu tika izvērsti pareizi. Ja secinājumu daļā pajokojam, tad algoritms gandrīz kā skolēns “paklupa” pie vārdšķirām. Precīzāk – tas veiksmīgi realizēja vārdu savstarpēju aizstāšanu gadījumos, kad izmaiņas bija starp vienas vārdšķiras vārdiem, piemēram, aizstājot “Es pateikšu māmiņai” uz “Es pateikšu brālītim”. Bet tikko vārdšķiras atšķīrās vai viena vārda vietā tika lietoti divi, rezultāts bija nepareizs. Piemēram, “Rāj tu mani dzērumā” aizstājot ar “Valdi mani dzērumā”, algoritms paturēja arī vietniekvārdu.

Vasaras gaitā darbs neapstāsies. Turpināsim pārskatīt un slīpēt datora izvērsto tautasdziesmu korpusu. Jau esam uzsākušas nākamo soli, korpusā iestrādājot pielīdzinātās dziesmas, kas nav publicētas un glabājas akadēmiskā izdevuma “Latviešu tautasdziesmas” tapšanas laikā izveidotajā kartotēkā.

Ginta Pērle-Sīle

Kā Krišjānis Barons degvīnu pārvērtā alū

Krišjāņa Barona monumentālais darbs pie “Latvju dainu” sakārtošanas ilgstoši uzskatīts par precīzu mutvārdu tradīcijas spoguļi. Tomēr mūsdienu folkloristikas pētījumi, salīdzinot Dainu skapja oriģinālos manuskriptus ar publicētajiem tekstiem, atklāj citu ainu – Barons bijis aktīvs un reizēm arī radošs redaktors. Dzīru un krogus dziesmu analīze rāda, ka redakcionālas izmaiņas veiktas 1481 gadījumā jeb 52% no kopumā 2854 aplūkotajiem tekstiem. Lai gan lielākoties tās ir formālas ritma un valodas korekcijas, atsevišķos gadījumos Barons veicis mērķtiecīgu satura transformāciju.

Piemērs šādai pieejai ir 19699. dziesmu tips, kurā ietilpst sešas dziesmas. Šajā tekstkopā Barons ir veicis pilnīgu tēlu sistēmas pārkodēšanu: visos variantos manuskriptos minētais vārds “brandvīns” ir aizstāts ar tradīcijā daudz pozitīvāk vērtēto leksēmu “alutiņš”. Līdz ar dzēriena nosaukuma maiņu Barons izskaudis arī jebkādu stiprā alkohola atribūtiķu. Tā, piemēram, norādes uz pudeli visur nomainītas pret alus kultūrai raksturīgo mucīņu. Vēl uzskatāmāk šī tēlu sistēmas maiņa atklājas kādā no tipa dziesmām (LD 19699, 2c), kur sākotnējās rindas “Tu gulēji butelē, / es pie kakla turējos” Barona redakcijā pārtapušas par “Tu gulēji mucīņā, / Es mucīņas galiņāi”.

Šādas izmaiņas varētu tikt skaidrojamas ar 19. gadsimta vēsturisko fonu, kad degvīna izplatība muižu krogu dēļ asociējās ar sociālo postu un alkoholismu, ko asi kritizēja jaunlatvieši un atturības kustības piekritēji. Tā vietā, lai saglabātu liecības par realitātē pastāvošo stipro alkoholu, tā iepakojumu un pašu dzeršanu, Barons atgriezies pie latviešu tradīcijās nostiprinātā un ritualizētā dzēriena alus. Zīmīgi, ka šis ir vienīgais dziesmu tips, kurā Barons tik konsekventi un pilnībā pārveidojis visus variantus, radot estētiski “tīrāku” un tautas pašapziņai patīkamāku pagātnes ainu.

Arta Krūze

Refrēndziesmu jautājums

Nāk Jāņi un līgošana. Ausīs jau sāk skanēt skaistās Jāņu dziesmas ar “līgo” piedziedājumu. Īstais laiks jautāt, cik daudz mums ir teikto melodiju ar Jāņu tekstiem? Atbilde ir – desmit. Kāpēc tik maz? Te jāpaskaidro, ka dziesmas ar refrēniem (tādiem kā “līgo” un “rūto”) etnomuzikologa Mārtiņa Boiko ieskatā nebūtu pieskaitāmas teikto dziesmu stilam, pat ja tām ir kopīgas pazīmes. Taču izrādās, ka Jāņus var svinēt arī bez “līgo” un “rotā”. Ar Jāņu tekstiem teiktās melodijas lielākoties ir pierakstītas Kurzemē, savukārt Latgalē bezrefrēna Jāņu dziesmām ir cita stilistiskā krāsa. Ir arī daži tādi piemēri, kuros melodija saka priekšā, ka vajadzētu dziedāt “līgo” vai “rūto” (Latgales gadījumā), taču refrēna vietā pierakstīts teksta rindas atkārtojums – tādas Boiko ir nodēvējis par derefrenizētām melodijām.

Bezrefrēna Jāņu dziesmu karte. Ar sarkano krāsu apzīmētas teiktās melodijas. Ar zilo un zaļo – cita stila melodijas. Zilā un sarkanā krāsa nozīmē vienu vienību. Zaļās krāsas toni – divus līdz četrus pierakstus. Kopā Jēkaba Vītoliņa sastādītajā “Gadskārtu ieražu dziesmu” sējumā ir 30 bezrefrēna Jāņu dziesmu. Desmit no tām – teiktās melodijas. Interaktīvā karte pieejama [šeit](#).

Teikto dziesmu un refrēndziesmu vēsturiskā saikne noteikti ir vēl pētāms jautājums. Atsevišķi tās vedina skatīt melodiju ģeogrāfiskā izplatība, melodiskā struktūra un tekstuālā piederība. Refrēndziesmas, atšķirībā no teiktajām melodijām, vēsturiski nebija sastopamas visā Latvijā, bet gan pārsvarā tikai austrumdaļā. Ir pamats domāt, ka Latvijas rietumos (atskaitot pašus Kurzemes ziemeļus) refrēndziesmu agrāk nav bijis. Seno refrēndziesmu areāls iestiepjas arī Igaunijas dienvidos un dienvidaustrumos un Lietuvas austrumos, tāpēc Boiko šīs dziesmas nodēvēja par ‘Austrumbaltijas refrēndziesmām’. Savukārt tipiskām latviešu teiktajām melodijām Lietuvā un Igaunijā līdzinieku nav (izņemot īsās divrindu melodijas, kas mums radniecīgas ar igauņiem). Dziesmu izplatība vedina domāt, ka šiem diviem stiliem varētu būt atšķirīga izcelsme un, iespējams, arī cits izplatīšanās laiks. Atšķirība redzama arī melodiskajā uzbūvē – refrēna figūra atkāpjas no sillabiskās teksta “skaitīšanas”. Visbeidzot, atšķirībā no daudzfunkcionālajām teiktajām melodijām, refrēndziesmu melodijas Latvijas teritorijā ir saistītas ar šaurāku funkcionalitāti – gandrīz tikai ar gadskārtām.

Ko dod šāda maldīšanās dažu toņu melodiju mežā? Arī seno vietējās mūzikas slāni visticamāk veidoja dažādi stila un repertuāra areāli un par tiem vēl ir, ko izzināt. Jeb – šajā senajā mežā ir dažādas koku sugas. Muzikālu detaļu izprašana vairo mūsu kultūras vēstures zināšanas. Pētniecisks solis uz priekšu būtu starptautiski salīdzinoša mūsu reģiona ‘tradicionālās’ un ‘senās’ mūzikas pētniecība.

Notikumi

No 11. līdz 15. maijam Ieva Vīvere un Linda Barbare piedalījās Vroclavas digitālās muzikoloģijas skolā, apgūstot nošu iekodēšanu MEI un Humdrum formātā.

Linda Barbare un Vroclavas digitālās muzikoloģijas skolas pasniedzēji. Foto: Grzegorz Pawlik, Vroclavas Universitātes bibliotēka

Vroclavas Universitātes Digitālās muzikoloģijas vasaras skola man bija vērtīga pieredze, jo, esot bez muzikālās izglītības, es daudz skaidrāk sapratu mūzikas iekodēšanas formātu atšķirības. Apguvu, kā šajos formātos mūziku pierakstīt, un ieraudzīju, cik būtiski ir apzināties, ka, konvertējot no viena formāta uz citu, pa ceļam var pazust melodijai svarīga informācija. Īpaši nozīmīga bija iespēja satikt mūzikas iekodēšanas pamatlicējus un augstas klases ekspertus, kuri šobrīd veido šīs zinātnes nozares nākotni. Priecēja arī tas, ka digitālā muzikoloģija joprojām ir salīdzinoši šaurs zinātnes virziens, tāpēc mūzikas iekodēšanas kopiena ir neliela un atvērta, un atbildes uz saviem jautājumiem no ekspertiem iespējams saņemt ļoti ātri.

Datorzinātņu doktorante **Linda Barbare**

Pavasara semestrī Dāvis Eņģelis Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas studentus iepazīstināja ar OMR jeb optiskās mūzikas atpazīšanas tehnoloģiju. Šis ir viens no tematiskajiem jaunizveidotajiem studiju kursiem “Digitālie rīki un resursi mūzikas pētniecībai”.

Projekts “Teiktās dziesmas: kompozīcijas un improvizācijas algoritmi” (projekta nr. Nr. Izp-2025/1-0252)

SAZIŅAI: ieva.vivere@lulfm.lv | [PAR PROJEKTU](#) | [VĒSTKOPAS ABONĒŠANA](#)